

našeg planeta, istovremeno nam omogućujući sve gospodarske i društvene dobrobiti koje proizlaze iz razvoja trgovine.

Adna Herak

Inoslav Bešker

BLAGDANI. Antropološki ogledi

Jesenski i Turk, Zagreb, 2020., 256 str.

Knjiga *Blagdani – antropološki ogledi*, novinara i sveučilišnog profesora Inoslava Beškera, višestruko nagrađivanog autora, treće je prerađeno i dopunjeno izdanje u nakladi Jesenskog i Turka. Jednostavnim no ipak britkim i elokventnim stilom pisanja te minucioznom analizom, autor kroz zbirku ranijih radova, uz dodanu vrijednost kulturno-antropološke analize te sadržajne dopune, donosi pregled blagdana kako u Hrvatskoj tako i u svijetu.

Osim svojevrsnog predgovora naslovljenog „Uz ovo izdanje“, autor donosi dva poglavlja teorijskih uvida o blagdanima i kalendarima prije nego što u dvadeset poglavlja predstavlja dubinski pregled uglavnom kronološki poredanih znamenitijih blagdana prisutnih u našoj svakodnevnici. Potom slijede četiri dodatka koja bilježe mjesne blagdane, muslimanske blagdane, židovske blagdane te državne blagdane i spomendane. Poglavlja, odnosno pojedini blagdani, mogu se čitati sukcesivno i uzimati kao cjelina, kao svojevrsni ciklični hod kroz godinu, no mogu se čitati i izdvojeno, kao cjeline za sebe. Svaki blagdan opisan u knjizi donosi kratki, ali eruditski prikaz značenja blagdana u povijesti, vjerojatnu genezu u (pra)povijesti te njihovo

značenje, poimanje i smisao u današnjici. Blagdani obrađeni u knjizi, a ujedno i naslovi poglavlja redom su: „Nova godina – Dan mira“, „Bogojavljanje“, „Valentino-vo“, „Međunarodni dan žena“, „Poklade“, „Cvjetnica“, „Uskrs“, „Međunarodni praznik rada – Sveti Josip Radnik“, „Majčin dan“, „Očev dan“, „Svjetski dan smijeha“, „Tijelovo“, „Vela Gospe“, „Halloween“, „Svi sveti, a i ini mrtvi“, „Došašće, adventski vijenac i kolede“, „Sveti Nikola i tri vrećice zlata“, „Bezgrešno začće“, „Badnjak“ i „Božić“.

Knjiga *Blagdani*, otkriva autor, nastala je „postepeno i u početku gotovo slučajno“ (str. 7) zbog „novinarske potrebe da se čitateljima, građanima pruže osnovni podaci o pojedinim blagdanima, njihovu porijeklu, nekadašnjem i sadašnjem smislu“ (str. 7). Ipak, ovo prerađeno i dopunjeno izdanje, koristeći komparativni analitički pristup i kulturno-antropološku prizmu promatranja fenomena blagdana, ulazi u genezu i značenje pojedinih blagdana predstavljenih u knjizi.

Kroz prvo teorijsko poglavlje naslovljeno „Fenomenologija blagdanâ“, autorovi „blagdani, svetkovine, dani su prožeti običajima“ (str. 9) koji počinju svoju povijest u trenutku nastanka religije. Pritom, cikličnost blagdana jest „jasan odraz cikličnosti godišnjih doba odnosno ciklusa ponajprije poljodjelske proizvodnje“ (str. 9) jasno vežući okoliš s društvenim i kulturnim pojavama unutar blagdana. Spajajući socijalno-ekološku narav blagdana, pri čemu „jednogodišnji ciklus praznika u velikoj mjeri prati jednogodišnji ciklus sijanja, nicanja i pobiranja rodova“ (str. 12), s kritikom tržišta koje je „prisvojilo dobar dio blagdana, što vjerskih, što političkih, a neke je i samo iznjedrilo, povinjujući ih

vlastitim ciklusima“ (str. 13), Bešker uvodi čitatelja u procesualnost blagdana i njihovu podložnost promjenama kroz društveno-kulturne mijene modernosti i suvremenog društva.

U drugom poglavlju naslovljenom „Blagdani i ini dani u kalendarskoj godini“, autor nas uvodi u razumijevanje ciklične prirode vremenskog kontinuuma te u zavidnoj sadržajnoj i prepoznatljivo komparativnoj analizi, od egipatskih i kineskih preko grčkih i rimskih do kršćanskih kalendara, uvodi čitatelja u razumijevanje početaka i izazova hemerologije. Razlažući problematiku različitih pristupa stvaranju kalendara, autor čitatelja upozna je i sa „zbrkom kalendara“ u različitim zajednicama kroz prostor i vrijeme, izazovima lunarnih i solarnih godina te računanja vremena i razlikama među različitim kalendarima.

„Nova godina – Dan mira“ blagdan je koji označava početak godišnjeg ciklusa ali i „rješavanje dugova i istjerivanje ostalih zloduha, čišćenje od naslaga starog zla i ulazak čista i otvorena srca, s novim nadama, u nov dvanaestomjesečni ciklus“ (str. 27) te je prvi blagdan u godini prikazan u knjizi. Osim Nove godine, prvi siječanj prema gregorijanskom kalendaru jest i Dan mira odlukom pape sv. Pavla VI. iz 1968. godine. Autor za Novu godinu navodi da, iako za različite kulture početak godišnjeg ciklusa različito započinje te se šetao „po kalendarima raznih civilizacija kao Vječni Žid od nemila do nedraga“ (str. 29), ovaj „drevni purifikacijski blagdan kojim se čistilo zlo iz prethodnog razdoblja radi mirna ulaska u novi godišnji ciklus“ (str. 27) povod je za nadu u novo i bolje sutra, radost, darivanje, ali i za različito brojanje godina i mjeseca u različitim kalendarima kako danas tako i u povije-

sti. Nastavljajući analizu Nove godine kao blagdana kojim se prinosi la žrtva za osiguravanje plodne godine, Bešker kritički propituje današnje novogodišnje običaje darivanja djece u sve više tržišno orijentiranom društvu, što 1990. godine, navodi autor, kritizira i sâm papa.

Poglavljem „Bogojavljanje“ (kojim se tematizira blagdan u svakodnevnom govoru poznatiji kao Sveta tri kralja), autor nastavlja kritiku sve većeg konzumerizma povezanog s različitim blagdanima, pa ne izostavlja i ovaj blagdan promatrati kroz tu prizmu, primjerice u Španjolskoj, ili kroz lik Befane u Rimu ili komparativno Frau Holle ili Berchte u germanskim krajevima Europe ili Morane u Slavenu. Ipak, autor zaključuje da „sve te vještice očito pristižu iz tradicije posve strane Bogojavljanju“ (str. 37) te nastavlja polemizirati oko premještanja datuma Božića sa 6. siječnja na 25. prosinca (značajnije bliže pretkršćanskom slavlju zimskog solsticija) kao korisnu invenciju religijskog sinkretizma u kojem je kršćanstvo „progutalo“ (str. 39) neke pretkršćanske obrede kako bi bilo privlačnije u svakodnevici. Nastavljajući analizu apokrifa i evanđelja koji govore o Isusovu rođenju, autor detaljno bilježi razvoj teološke i povijesne misli kao i simboličkog značenja toga blagdana kroz metamorfoze prvotnih magova u kraljeve, pa u sve više svakodnevne pojave, kroz umjetnost koja je Bogojavljanje postavila kao „prvi simbol univerzalnosti kršćanske vjere“ (str. 46).

Nadolazećim poglavljima „Valentinovo“ i „Međunarodni dan žena“, autor nastavlja prikaz primjera komercijalizacije mjesnih običaja koji se pretvaraju u „globalni obrazac potrošačke laičke religioznosti“ (str. 49). Korijene Valentinova kao višeznačnog

simboličnog blagdana zaljubljenih kakvog poznajemo danas, Bešker napominje, zapravo ne trebamo tražiti u legendama o svetom Valentinu, već Shakespeareovoj Engleskoj i kao nastavak purifikacijskih rituala koji su, u potrebi zajednica, komercijalizirani čokoladama i čestitkama. Međunarodni dan žena pak, prema autoru, predstavlja zanimljiv put stvaranja tradicije „pred našim očima“ (str. 59) trasirajući povijest ovoga blagdana u 1857. godinu i prateći njegov razvoj te njegovo prihvaćanje u Katoličkoj Crkvi.

Sljedećim blagdanom, odnosno u blagdansko razdoblje „Poklade“ zakoračuje se misljuje kako su „poklade još iz predreligijskog doba uspjele sačuvati svoj identitet kroz sve vjerske mijene, pa i aficirati navodno nereligijska, tobože ateistička društva“, „kao dozirana terapija organiziranim kaosom“ (str. 65). Autor analizira brojne simbole i imitacije plodnosti te poklade naziva „orgijastičkim simbolom“ (str. 68), ističući njihov suvremeni konzumeristički karakter i „neprikosnoveni kult Svetog Profita, koji je sebi po istoj logici podvrgnuo i Božić i Uskrs, i Prvi maja i Osmi marta“ (str. 66). Tražeći genezu poklada u Saturnalijama, Bešker pažljivo mapira povijesni razvoj krabulja te daje gotovo etnografske prikaze karnevala uz povijesne i književne izvore od Dalmacije, preko Italije, do Sjedinjenih Američkih Država i *Halloweena*, od Rima do suvremenosti te analizira značenje poklada unutar tumačenja i simbola Katoličke Crkve.

„Cvjetnica“ je naslov sljedećega poglavlja u kojem autor, analizirajući simboliku palmi i maslina te obojanih jaja, kroz analizu evanđelja i etnografsku crticu kićenja Rima cvijećem u to vrijeme godine zaključuje kako kršćanima taj blagdan donosi

nadu u „nastavak života duše u vječnosti“ (str. 86) utirući put sljedećem poglavlju – „Uskrs“. Tim poglavljem, Bešker analizira značenje najvećeg kršćanskog blagdana kroz simbole koji ga obilježavaju, kroz sâm blagdan kao egzistencijalni simbol, te promišlja o dijalektici muke i uskrsnuća unutar kršćanske civilizacije. Iako napominjući kako datum Uskrsa nije univerzalno usuglašen među kršćanima, autor polazi u vrlo temeljitu analizu dokaza kada bi se, u povijesnom smislu, događaj Isusova uskrsnuća mogao smjestiti. Zaključujući kako je srž Uskrsa apologija ljubavi koja „prevladava nad pukim strahom od ništavila“ (str. 99) smrti, autor promišlja suvremena značenja uskršnjih jaja i uskršnjeg zeca te mjesto uskršnje nedjelje kao dana izvan kršćanskih kultura.

Sljedeći blagdan, „Međunarodni praznik rada – Sveti Josip Radnik“, u knjizi je praćen kroz povijesni nastanak i borbu za radnička prava, čemu se Katolička Crkva pridružila novim blagdanom „relativno starog sveca“ (str. 110). Slijedeći taj praznik, autor nastavlja poglavljem „Majčin dan“ opisujući njegovu relativno kratku povijest, ali ističući kako kult majke uistinu postoji od davnina, iako ne u suvremenome obliku – komercijaliziranu. Na Majčin dan, nastavlja se i sljedeće poglavlje – „Očev dan“, koji, također kao iznimno nov spomendan, ipak nalazi svoje mjesto u katoličkim idejama, no također u komercijaliziranom obliku. Bešker nastavlja poglavljem „Svjetski dan smijeha“ u kojem ovaj najmlađi spomendan opisuje kroz različite anegdotalne priče u svijetu. Nadalje, autor nadolazeće poglavlje „Tijelovo“ započinje anegdotom iz 2001. godine u kojoj zastupnici Hrvatskog sabora nisu znali značenje toga blagdana iako su

za njega netom glasali da postane državni praznik. Zatim, tumačenjem značenja ovoga isključivo katoličkog blagdana kroz povijest njegova postajanja, Bešker poglavlje zaključuje povezujući tijelovsku procesiju s političkom agensnosti Katoličke Crkve u suvremenim pitanjima.

Nastavljajući na poglavlje „Vela Gospe“, autor napominje kako je to „jedan od brojnih praznika vezanih uz Mariju, Djevicu i Bogorodicu: blagdan njezina Uznesenja“ čiji se datum razlikuje u gregorijanskom i julijanskom kalendaru. U poglavlju se, osim kulta Marije u kršćanstvu, razlaže polemika Marijina Uznesenja, njezina pozicija i dogma unutar kršćanstva te njezino značenje, odnosno simbolizam u suvremenom kršćanstvu. Osim toga, Bešker u poglavlju razlaže pučku pobožnost i raznolikost Marijina kulta, ne samo u povijesti već i kroz primjere geografski široko rasprostranjenih svetišta te njezinu afirmaciju unutar Crkve i u svakodnevnome životu. Slijedi poglavlje „Halloween“ objašnjavajući pučku svečanost uglavnom u anglo-američkom krugu, koji kroz običaje slične pokladama, prihvaćenim tumačenjem vučice korijene „u keltskom svetkovanju boga smrti – Samhaina“ (str. 151). Svojevrsni nastavak, kroz diskusiju o kultu mrtvih te njihovoj povezanost s vjerom i religijom nastavlja i sljedeće poglavlje nazvano „Svi sveti, a i ini mrtvi“, u kojem autor kroz tumačenje pogrebnih običaja u prapovijesti spaja promišljanje o smrti i religiju od samoga početka čovječanstva. Nastavljajući na analizu kršćanskog slavlja Svih svetih, te Dana mrtvih dan nakon Svih svetih, autor spaja kršćansku sliku svetaca kao uzora života kako bi vjernici ostvarili bolji zagrobni život te razvoj kriterija po kojima se u povijesti proglašavalo svece i prisutne svece na

našim područjima. Zatim, kroz anegdotu katoličkog teologa Dianicha, autor se osvrće na komercijalizaciju blagdana Dana mrtvih gdje je Dianich „pozvao vjernike da ne pretvaraju pijetet spram pokojnika u kult mrtvacu“ (str. 161). Usto, Bešker piše i o neizbježnosti promišljanja smrti u vrijeme ovoga blagdana, zaključujući poglavlje s oštrom kritikom fetišizacije nasilja.

Prilazeći posljednjem dijelu godišnjega ciklusa, autor iduće poglavlje naziva „Došašće, adventski vijenac i koleda“ u kojem nabraja pučke pobožnosti i „u katolika čak 12 što blagdana, što spomendana, ne računajući sam Božić“ u svega trideset dva dana Došašća. Osim nabrajanja svetaca toga razdoblja i običaja koji su se kroz povijest javili „u puku“, autor spominje i istovremenost Hanuke u Judaizmu, a posebno ističe običaj koledanja ili kolenđanja čije svetkovine, smatra Bešker, valja tražiti u legendama o slavenskom bogu Velesu. Zatim slijedi poglavlje „Sveti Nikola i tri vrećice zlata“, gdje autor tumači kult svetog Nikole, uspoređuje ga s postankom Djeda Mraza / Božićnjaka te donosi legendu o svetom Nikoli uz njegovu kršćansku ikonografiju. Sljedeće poglavlje, odnosno blagdan naslovljen „Bezgrešno začće“, prema Beškeru „ostaje, kroz stoljeća, ključan datum kada papa, biskup rimski, tradicionalno dolazi među svoju pastvu, u stare ulice Rima“ te kruni Gospin kip, koji postaje simbol religijskog i svjetovnog pomirenja, ali i simbol materijalizma. Sljedeći i predzadnji izdvojeni blagdan kojeg Bešker poglavljem u svojoj knjizi predstavlja jest „Badnjak“ obilježen paljenjem badnja, čiji korijeni sežu dalje od kršćanstva te je služio prizivanju nove vatre i nove snage za Sunce kao „iskanje nove snage za nove plodove, da bi se pre-

živjelo još jednu godinu“ (str. 178). Isti badanj pali se i u Kataloniji i Francuskoj s drugačijim supstancijama, no važniju ulogu u slavlju Badnjaka ima hrana i obiteljsko zajedništvo obilježeno ne samo kod nas, već diljem Europe, kako autor anegdotalno predstavlja. Također, Badnjak, Badnja večer i nadolazeći Božić u istoj su mjeri, koliko i obiteljski blagdani, ujedno i konzumeristički vrhunci godine uz kult Santa Clausa te široko rasprostranjeni potrošački aspekt blagdana.

Posljednji blagdan izdvojen u poglavlju jest „Božić“ – blagdan koji u sebi sadrži snažnu i bogatu vjersku dimenziju, no i onu društvenu (kulturna, ekonomska i ina), čime „Božić postaje civilizacijski fenomen koji nadilazi i vjerski, a i religijsko-mitološki okvir“ (str. 185). Autor nastavlja kroz predstavljanje polemika oko vjerskog aspekta Božića i diskusija o njegovu stvarnome (povijesnome) datumu. Također se predstavlja značenje Božića unutar kršćanstva kroz povijesne izvore, evanđelja i apokrifne tekstove. Nastavljajući predstavljanje ovoga blagdana kroz društveni aspekt, Bešker zamjećuje i kritizira komercijalizaciju Božića, no također analizira i pojavu božićne jelke uz kršćanski tradicionalne jasllice, čija tradicija seže u srednji vijek do sv. Frane Asiškog. Na kraju, autor zaključuje poglavlje kroz analizu pučkih pobožnosti i (ne)svakodnevne običaje u vrijeme Božića. U poglavlju „Dodatak I.: Poneki mjesni blagdani“, Bešker donosi prikaze, objašnjenja i povijest slavlja svetog Vlaha u Dubrovniku, Sudamje (sv. Duje) u Splitu, svetog Ilije Proroka u Đakovu te svet’ Ivana u Trogiru. Kroz poglavlje „Dodatak II.: Muslimanski blagdani“, autor donosi povijest, značenje i pregled najvažnijih muslimanskih blagdana kako kod nas, tako

i u svijetu – Ramazanski Bajram i Kurban-bajram te niz obljetnica i spomendana, važnih u islamu. Poglavljem „Dodatak III.: Židovski blagdani“, Bešker prati povijesnost židova i Židova u Dalmaciji kao i njihove praznike radosti i dane žalosti, zatim predstavlja i tumači svetkovanje šabata, Roš Hodeša i Roš Ha-Šana te Hanuku, Purim, Pesah i Šavuot. Posljednjim poglavljem naslovljenim „Dodatak IV.: Državni blagdani i spomendani“, autor pojašnjava pojavu kulta države kroz primjere Francuske i SAD-a prije nego što izdvaja pojedine državne praznike – Dan državnosti, Dan antifašističke borbe, Dan pobjede i domovinske zahvalnosti i Dan hrvatskih branitelja te Dan sjećanja na žrtve Domovinskog rata i Dan sjećanja na žrtvu Vukovara i Škabrnje te državne spomendane – Dan međunarodnog priznanja Republike Hrvatske, Dan Europe i Dan pobjede nad fašizmom, Dan neovisnosti, Europski dan sjećanja na žrtve totalitarnih i autoritarnih režima – nacizma, fašizma i komunizma te Dan Hrvatskog sabora. Knjiga *Blagdani – antropološki ogledi* svakako nadilazi disciplinarne granice i u sebi na opsežan, gotovo enciklopedistički način progovara o socio-kulturnoj i ekološkoj utemeljenosti blagdana kroz erudiciju elokventnim, analitički jasnim, a ponegdje i duhovitim stilom pisanja. Djelo je svakako zanimljivo i dostupno bilo kojem čitatelju, a njezin važan doprinos antropologiji, etnologiji, sociologiji, povijesti religije te drugim područjima sveobuhvatan je i zanimljiv pristup tematici koju obrađuje, suptilna, ali oštra kritika suvremenih zbivanja i „Svetog profita“ i široko postavljena te bogata komparacija.

Matija Krizmanić